כיתה ח' | הלכה · חמ"ד | שיעור 3 מתוך 5 | 45 דק'

משנה שבת ב, ז; רמב"ם שבת ל, ב, ו; שולחן ערוך או"ח רנ, א; רסג, ב-ג; פניני הלכה שבת ד, ד

"שזהו כבודו": הכנות לשבת והדלקת נרות

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו את הרעיון "כבוד שבת" ואת החובה להכין לשבת "בגופו" לפי הרמב"ם והשולחן ערוך.
- התלמידים יכירו את הטעמים להדלקת נרות שבת ואת החובה להדליק לפי השולחן ערוך.
- התלמידים יציגו את שני המנהגים בברכת הנרות (לפני ההדלקה או אחריה) ואת הטעם של כל אחד.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה הופך את השבת ליום אחר, ולא רק ליום חופש?

בכל שיעור התלמידים מוסיפים ל"מפת השבת" של הכיתה שני דברים: דין אחד (מה עושים או ממה נמנעים) והרעיון שעומד מאחוריו (למה).

🧪 פתיחה

שואלים: אורח חשוב מאוד מגיע אליכם הביתה ביום שישי בערב. מה תעשו מהבוקר? כותבים את הרשימה על הלוח. אחר כך מספרים: הרמב"ם משווה את השבת למלך שיוצאים לקראתו. מה מהרשימה מתאים גם לשבת?

📖 הסבר למורה

הרמב"ם (שבת ל, ב) מתאר את כבוד השבת: לרחוץ פנים ידיים ורגליים בערב שבת, ולשבת "מְיַחֵל לְהַקְבָּלַת פְּנֵי הַשַּׁבָּת כְּמוֹ שֶׁהוּא יוֹצֵא לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ". בהלכה ו הוא מוסיף שגם אדם חשוב מאוד "חַיָּב לַעֲשׂוֹת דְּבָרִים שֶׁהֵן לְצָרְךְ הַשַּׁבָּת בְּגוּפוֹ שֶׁזֶּה הוּא כְּבוֹדוֹ", ומביא חכמים שביקעו עצים, בישלו והדליקו נרות. השולחן ערוך (או"ח רנ, א) פוסק כך: "ישכים בבוקר ביום הששי להכין צרכי שבת".

המשנה (שבת ב, ז) מתארת את הרגע האחרון לפני שבת: "שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים צָרִיךְ אָדָם לוֹמַר בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ עֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה", ואחד מהם "הַדְלִיקוּ אֶת הַנֵּר". השולחן ערוך (רסג, ב) קובע: "אחד האנשים ואחד הנשים חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת", "שזה בכלל עונג שבת הוא", ובסעיף ג מוסיף טעם: "משום שלום הבית". נשים "מוזהרות בו יותר" משום שהן מצויות בבית (כלשון השולחן ערוך).

בזמן הברכה יש שני מנהגים, כפי שמובא בפניני הלכה (שבת ד, ד): יש נוהגות לברך לפני ההדלקה, כפי ההלכה בכל המצוות, וכך נפסק בשולחן ערוך ונוהגות חלק מיוצאות ספרד; ויש נוהגות להדליק תחילה ואחר כך לברך (ומכסות את העיניים בשעת הברכה), כי בברכה מקבלים את השבת, וכך נוהגות יוצאות

אשכנז וחלק מיוצאות ספרד. פניני הלכה מסכם: "נכון לכל אשה לנהוג כמנהג משפחת אמה". זה המקום להדגיש: שני המנהגים כשרים, וכל משפחה נוהגת כמנהגה.

זרמים: נכתב בעיקר לממלכתי-דתי. בממלכתי אפשר ללמד את השיעור כשיעור תרבות יהודית: הכנה לשבת ונרות שבת כטקס משפחתי, "כבוד" לזמן מיוחד ו"שלום בית", גם כשכל משפחה מקיימת את המסורת בדרך אחרת.

⚖️ **שימו לב:** הדינים בשיעור מוצגים "לפי" המקור שצוין לידם (משנה, רמב"ם, שולחן ערוך, פניני הלכה). כאשר יש מנהגים שונים הם מוצגים זה לצד זה. כל קהילה נוהגת לפי פסיקת הרב שלה ולפי מנהג המשפחה, ובשאלה מעשית שואלים את הרב. כדאי לומר זאת לתלמידים במפורש.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

משנה שבת ב, ז (תחילתה)

שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים צָרִיךְ אָדָם לוֹמַר בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ עֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה. עִשְּׂרוּ. עֵרַבְתֶּם. הַדְלִיקוּ אֶת הַנֵּר

רמב"ם, הלכות שבת ל, ב (קטע)

מְיַחֵל לְהַקְבָּלַת פְּנֵי הַשַּׁבָּת כְּמוֹ שֶׁהוּא יוֹצֵא לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ

רמב"ם, הלכות שבת ל, ו (קטע)

אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה אָדָם חָשׁוּב בְּיוֹתֵר וְאֵין דַּרְכּוֹ לִקַּח דְּבָרִים מִן הַשּׁוּק וְלֹא לְהִתְעַסֵּק בִּמְלָאכוֹת שֶׁבַּבַּיִת חַיָּב לַעֲשׂוֹת דְּבָרִים שֶׁהֵן לְצֹרֶךְ הַשַּׁבָּת בְּגוּפוֹ שֶׁזֶּה הוּא כְּבוֹדוֹ

שולחן ערוך, אורח חיים רנ, א (תחילתו)

ישכים בבוקר ביום הששי להכין צרכי שבת ואפי' יש לו כמה עבדים לשמשו ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו

שולחן ערוך, אורח חיים רסג, ב

אחד האנשים ואחד הנשים חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת אפי' אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת הוא

שולחן ערוך, אורח חיים רסג, ג (קטע)

נשים מוזהרות בו יותר מפני שמצויות בבית ועוסקות בצרכי הבית ואם אין ידו משגת לקנות נר לשבת ולקידוש היום נר שבת קודם וכן אם אין ידו משגת לקנות נר שבת ונר לחנוכה נר שבת קודם משום שלום הבית דאין שלום בית בלא נר

פניני הלכה, שבת ד, ד (קטעים)

שני מנהגים ישנם בזמן ברכת הנרות. יש נוהגות לברך לפני הדלקת הנרות, כפי ההלכה בכל המצוות, לברך לפני קיום המצווה

פניני הלכה, שבת ד, ד (המשך)

ונתפשט המנהג ברוב הקהילות שנשים מדליקות תחילה את הנרות ואח"כ מברכות עליהן ובעת הברכה מקבלות את השבת

פניני הלכה, שבת ד, ד (סיכום)

למעשה, נכון לכל אשה לנהוג כמנהג משפחת אמה

הפסוקים בלי טעמי המקרא, ושם ה' מובא בכתיב ה'. בשולחן ערוך הנוסח לפי מהדורת ספריא, עם הראשי תיבות שבמקור.

⚖️ כתוב במקור / הסבר

בטור הימני מה שכתוב במקור עצמו. בטור השמאלי הסבר, ואם הוא שלנו כתוב כך. ההסבר עוזר להבין, אבל הוא לא חלק מהמקור.

📜 כתוב במקור	🔍 הסבר (ושל מי הוא)
"כְּמוֹ שֶׁהוּא יוֹצֵא לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ"	הרמב"ם: לקבל את השבת כמו שמקבלים מלך: מוכנים, רחוצים ומחכים לה.
"שֶׁזֶּה הוּא כְּבוֹדוֹ"	להכין בעצמי לשבת אינו מוריד מהכבוד שלי; זה הכבוד שלי. (הסבר שלנו: היחס בין "כבוד שבת" ל"כבוד עצמי".)
"שזה בכלל עונג שבת הוא"	שולחן ערוך: נר דלוק בבית הוא חלק מעונג השבת: לא יושבים בחושך.
"דאין שלום בית בלא נר"	טעם נוסף: אור בבית מונע מריבות ותקלות, ונותן אווירה של שלום.
"יש נוהגות לברך לפני... ונתפשט המנהג... מדליקות תחילה"	שני מנהגים, לפי פניני הלכה. בשניהם רוצים שהברכה תהיה לפני המצווה; ההבדל הוא ברגע קבלת השבת.

👥 לימוד בחברותא

בשלישיות או בזוגות. כל קבוצה קוראת את המקורות לפי הסדר: הכנה (רמב"ם, שולחן ערוך רנ), ואחר כך נרות (משנה, שולחן ערוך רסג, פניני הלכה).

1. מה עשו החכמים שהרמב"ם מביא, ולמה זה מפתיע?

2. מה פירוש "שֶׁזֶּה הוּא כְּבוֹדוֹ"? כבוד של מי?
3. מצאו בשולחן ערוך רסג שני טעמים לנר שבת.
4. מה שני המנהגים בברכת הנרות, ומה הטעם של כל אחד לפי פניני הלכה?
5. מה פניני הלכה ממליץ לכל אשה לעשות?

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (בדף זה), דף העבודה

1. פתיחה: "אורח חשוב מגיע" ורשימת הכנות (5 דקות)
2. לימוד בחברותא: הכנות לשבת (רמב"ם ל, ב, ו; שו"ע רנ) (10 דקות)
3. הסבר וקריאה מודרכת: נרות שבת (משנה; שו"ע רסג) (8 דקות)
4. חברותא: שני המנהגים בברכת הנרות (פניני הלכה ד, ד) (8 דקות)
5. דף עבודה בזוגות (10 דקות)
6. סיכום וכרטיס יציאה (4 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה צריך לומר אדם בביתו בערב שבת לפי המשנה?
2. מה שני הטעמים להדלקת נרות לפי השולחן ערוך?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לדעתכם, הרמב"ם מדגיש שגם אדם חשוב צריך להכין לשבת בעצמו?
2. שני המנהגים בברכת הנרות: מה משותף להם, ובמה הם שונים?

הערכה (מה דעתי?)

1. מה אתם עושים (או יכולים לעשות) בעצמכם לכבוד שבת? איזו הכנה הכי משמעותית בעיניכם?

🏁 סיכום השיעור

מוסיפים ל"מפת השבת" את העמודה "כבוד ועונג": הכנה בגוף, רחצה ולבוש, נר דלוק. כל תלמיד כותב דבר אחד שהוא יכין בעצמו לשבת הקרובה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. כתבו הכנה אחת לשבת והמקור שלה.

2. כתבו את שני המנהגים בברכת הנרות במשפט אחד.

💡 הערות למורה

את שעת הדלקת הנרות כדאי להראות בלוח השנה של הקהילה: בלוחות מופיעות שעות שונות לפי מקום ומנהג (למשל בירושלים נוהגים להדליק מוקדם יותר מבמקומות אחרים). בשאלה על מנהג משפחתי מסוים לא מכריעים בכיתה: שני המנהגים מובאים כשרים, וכל משפחה נוהגת כמנהגה. דינים נוספים (כמה נרות, היכן מדליקים, אורחים) נמצאים בפניני הלכה, שבת פרק ד.

📝 בדף העבודה

שאלות על כבוד השבת וההכנות, הטעמים לנר שבת, השוואה בין שני המנהגים בברכת הנרות, ושאלה מסכמת (20 נק'). מחוון מלא בעמוד השני. לתלמידים שזקוקים לתמיכה יש גרסה מותאמת עם מחסן מילים ומשפטי פתיחה.

מקורות

- משנה שבת ב, ז (תחילתה) (ספריא)
- רמב"ם, הלכות שבת ל, ב (קטע) (ספריא)
- רמב"ם, הלכות שבת ל, ו (קטע) (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים רנ, א (תחילתו) (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים רסג, ב (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים רסג, ג (קטע) (ספריא)
- פניני הלכה, שבת ד, ד (קטעים) (ספריא)

מחוון: הכנות לשבת והדלקת נרות

1. "כְּמוֹ שֶׁהוּא יוֹצֵא לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ". מכינים את עצמנו ואת הבית מראש, כמו לקראת אורח מכובד מאוד.
2. למשל: ביקעו עצים, בישלו, מלחו בשר, הדליקו נרות, קנו צרכי שבת, תיקנו את הבית (רב חסדא חתך ירק, רבה ורב יוסף ביקעו עצים, רבי זירא הדליק אש). "שזה הוא כבודו": העבודה לכבוד השבת היא הכבוד של האדם, ולא פגיעה בכבודו.
3. דלוק · עונג שבת · שלום הבית.
4. מנהג א: מברכות ואחר כך מדליקות; כמו בכל המצוות, מברכים לפני המצווה; כך פסק השולחן ערוך ונוהגות חלק מיוצאות ספרד. מנהג ב: מדליקות, מכסות את העיניים ומברכות; כי בברכה מקבלות את השבת, ואחרי קבלת שבת אי אפשר להדליק; יוצאות אשכנז וחלק מיוצאות ספרד.
5. א. (5 נק') "חַיָּב לַעֲשׂוֹת דְּבָרִים שֶׁהֵן לְצֹרֶךְ הַשַּׁבָּת בְּגוּפוֹ שֶׁזֶּה הוּא כְּבוֹדוֹ" / "ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו". הסבר: ההכנה האישית מבטאת כבוד.
   ב. (4 נק') עונג שבת; שלום בית (2 נק' לכל טעם).
   ג. (7 נק') לברך לפני ההדלקה (כמו בכל מצווה, כך פסק השו"ע); להדליק ואז לברך (כי בברכה מקבלים שבת). 3.5 נק' לכל מנהג עם טעם.
   ד. (4 נק') "נכון לכל אשה לנהוג כמנהג משפחת אמה". נימוק סביר: המשכיות, כבוד למסורת המשפחה, שני המנהגים כשרים.